

Support for Sanctioned Economic Enterprises Abstract

Fatemeh Cheraghipour¹, Jamileh Afrooshteh^{2*}

1. Master's Degree, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Sistan and Baluchistan, Sistan and Baluchistan, Iran.

2. Ph.D, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Sistan and Baluchistan, Sistan and Baluchistan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 215-228

Article history:

Received: 29 Dec 2023

Edition: 21 Feb 2024

Accepted: 14 Apr 2024

Published online: 21 Dec 2024

Keywords:

Legal Protection, Iranian Economic Enterprises, Embargo, Confiscation.

Corresponding Author:

Jamileh Afrooshteh

Address:

Iran, Sistan and Baluchistan, University of Sistan and Baluchistan, Faculty of Theology and Islamic Studies, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law.

Orchid Code:

0009-0009-9349-0857

Tel:

09379376164

Email:

g.afroushte@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: The discussion of supporting economic enterprises is rooted in the imposition of sanctions by the sanctioning countries. The question that needs to be discussed is what is the legal protection of economic enterprises, as a collection or organization of resources, against sanctions and confiscation of property abroad in the conditions of embargo? This study has considered the mentioned issue.

Materials and Methods: This research is of a theoretical type and the research method is descriptive-analytical and the method of collecting information is library-based and was done by referring to documents, books and articles.

Ethical Considerations: In this research, the principles of trustworthiness, honesty, neutrality and originality of the work have been respected.

Results: In order to curb the sanctions on economic enterprises, the government has considered the strategy of import substitution and export growth .

Conclusion: It is obvious that the implementation of government strategies to curb sanctions on economic enterprises will have a significant impact on the structural position of economic enterprises.

Cite this article as:

Cheraghipour, F; Afrooshteh, J. *Support for Sanctioned Economic Enterprises Abstract*. Economic Jurisprudence Studies. 2024.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره ششم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۳

حمایت از بنگاههای اقتصادی تحریم شده

فاطمه چراغی پور^۱، جمیله افروشته^{۲*}

۱. کارشناسی ارشد، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.

۲. دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: بحث از حمایت از بنگاههای اقتصادی، ریشه در اعمال تحریمها از سوی کشورهای تحریم کننده دارد. سؤالی که نیازمند بحث و بررسی است این است که در شرایط تحریم، حمایت حقوقی از بنگاههای اقتصادی، به عنوان یک مجموعه یا سازمانی از منابع، در برابر تحریم و توقیف اموال در خارج از کشور، چگونه است؟ این مطالعه، مسأله مذکور را مدنظر قرار داده است.

مواد و روشها: این تحقیق از نوع نظری بوده و روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی است و روش جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: در تحقیق حاضر، اصل امانتداری، صداقت، بی طرفی و اصالت اثر رعایت شده است.

یافته‌ها: دولت برای مهار تحریم بر روی بنگاههای اقتصادی، راهبرد جایگزینی واردات و رشد صادرات را مدنظر قرار داده است.

نتیجه: بدیهی است که اعمال راهبردهای دولت برای مهار تحریم بر روی بنگاههای اقتصادی بر موقعیت ساختاری بنگاههای اقتصادی، تأثیر بسزایی خواهد داشت.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۱۵-۲۲۸

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۸

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۱۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

حمایت حقوقی، بنگاههای اقتصادی ایرانی، تحریم، توقیف.

نویسنده مسئول:

جمیله افروشته

آدرس پستی:

ایران، سیستان و بلوچستان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی.

تلفن:

09379376164

کد ارکید:

0009-0009-9349-0857

پست الکترونیک:

g.afroushte@gmail.com

۱. مقدمه

به خطر می‌اندازند، دچار تغییراتی شده است. در پی این روش، کشمکش‌های زیادی علیه جمهوری اسلامی ایران انجام شده و در نتیجه احکام بسیار سنگینی علیه دولت ایران صادر شده است. از آنجایی که کشور ایران با تحریم‌های متعددی روبرو بوده، حمایت حقوقی از بنگاه‌های اقتصادی ایرانی در برابر تحریم، مسأله مورد نظر این نوشتار می‌باشد.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله چون توصیفی تحلیلی است و در آن از روش پرسش‌نامه و مصاحبه استفاده نشده، لذا برای جمع‌آوری داده از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر، جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

دولت برای مهار تحریم بر روی بنگاه‌های اقتصادی، راهبرد جایگزینی واردات و رشد صادرات را مدنظر قرار داده است.

۵. بحث

به منظور بحث از حمایت از بنگاه‌های اقتصادی تحریم شده، ابتدا نگاهی فقهی به مبانی حمایت از بنگاه‌های اقتصادی ایران در برابر تحریم خواهیم داشت، سپس راهبردهای دولت برای حمایت از بنگاه‌های اقتصادی تحریم شده مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. ادله فقهی حمایت از بنگاه‌های**اقتصادی ایران در برابر تحریم**

قرآن کریم در آیات مختلفی بنابر شان نزول خود همچنین در مقام تشریح به موضوع مقاومت در

از دیرباز، تحریم از جمله روشهایی برای اعمال سیاست ملی به شمار می‌رفته است، با نهادینه شدن روابط و ظهور سازمانهای بین‌المللی، به شکل یک اقدام جمعی، بمنظور دستیابی به منافع جمعی، تغییر یافته است؛ بگونه‌ای که بنابر پیش‌بینی‌های منشور ملل متحد، شورای امنیت، پس از نقض صلح، عمل تجاوز و احراز وضعیت تهدید، می‌تواند این قبیل تصمیمات را اخذ نماید (رک ماده ۳۹ منشور ملل متحد). از سوی منشور ملل متحد، متوقف ساختن قسمتی یا تمام روابط اقتصادی از جمله این اقدامات محسوب می‌شود؛ این مکانسیم به عنوان ابزاری جهت تضمین به تعهدات بین‌المللی در منشور ملل متحد به عنوان فصل هفتم آن، نهادینه شده و از سمت دولت‌ها استمرار اعمال آن به صورت فردی و مشترک با تردیدهای جدی مواجه شده است. همچنین با ظهور قاعده‌ای آمره در روابط بین‌المللی (بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد) که شامل ممنوعیت توسل به زور می‌باشد، افرادی که تابع حقوق بین‌الملل می‌باشند، در روابط بین‌المللی حق استفاده از قوای نظامی را نداشته و از کاربرد زور و تهدید نیز منع شده‌اند.

یکی از اصلهای حقوق بین‌الملل عرفی که از دادگاههای داخلی یک دولت، صلاحیت قضاوت درباره عملکردهای سایر دولت‌ها رو گرفته است، مصونیت قضایی دولتها می‌باشد؛ چنان که در سال ۱۹۷۶ در قانون مصونیت دولت خارجی ایالات متحده نیز تعیین شد که یک کشور خارجی از صلاحیت محاکم ایالتی و محاکم فدرال مصون است. با این وجود، رویه قانون‌گذاری این دولت با گذشت دو دهه به دلیل آسان‌سازی طرح مبارزه با کشورهای بی‌گمان این دولت از گروه‌های تروریستی حمایت می‌کنند و منافع این کشور را

مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَبِيلًا). هم از راه معرفت خدا منحرف گشته که راه خدا گمان کرده چیزی بر خدا مخفی می ماند، و هم از ایمان و اخلاص و تقوی که طرح دوستی با دشمنان ریخته، و هم تیشه به ریشه زندگانی خود زده است که دشمنش را از اسرارش با خبر ساخته و این بدترین انحرافی است که ممکن است به شخص مؤمن بعد از وصول به سرچشمه ایمان دست دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۴، ۱۳).

در نهایت از آیه می توان این برداشت را نمود که هرگونه دوستی با دشمنان دین که باعث نفوذ و تسلط آنها بر مسلمین شود مورد نهی قرار گرفته و عواقب دنیوی و اخروی آن گوشزد شده است و هیچ حجتی باقی نمانده است. و در ادامه، نهایت این کار را، تسلط و دشمنی دشمنان بیان می کند (إِنْ يَتَفَقَّوْكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَنْ سَتَّهْمُ يَالِ سَوْءٍ) همانطور که در تاریخ انقلاب هر وقت دست دوستی به سوی دشمن دراز شده نه تنها گره ای باز نشده بلکه بیشتر باعث ذلت جامعه اسلامی شده است.

ب: سوره مائده آیه ۵۴

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى...».

مراد از "ارتداد" و برگشتن از دین، همان دوستی با یهود و نصارا است و اگر خطاب را متوجه خصوص مؤمنین کرد برای این بود که خطاب قبلی نیز به مؤمنین بود و مقام آیه مقام بیان این است که دین حق از ایمان چنین مؤمنینی که ایمانشان مشوب به دوستی با دشمنان خدا بی نیاز است، چون خدای سبحان چنین ایمانی را کف و شرک خوانده است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵، ۶۳۰). در این آیه رفتار مسلمانان نرمش در برابر مومنان و

برابر دشمنان داخلی و خارجی پرداخته است. برخی از این از اطلاق و عموم برخوردارند و مفسران در بر آن، موضوع آنها را در طول تاریخ دارای مصداق می دانند و آنها را صرفاً مربوط به نزول نمی دانند. به دلیل اطاله کلام، در پژوهش تنها برخی از آیات بررسی می شود.

۵-۱-۱. آیات

الف: سوره ممتحنه آیه ۱

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمُؤَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا...» ای کسانی که ایمان آورده اید دشمن من و دشمن خویش را دوست خود قرار ندهید، شما نسبت به آنها اظهار محبت نکنید، در حالی که به آنچه از حق برای شما کافر شده اند». خداوند در این آیه دستور داده که با دشمنان حق دوستی و محبت نکنید و دلیل آن را کفر و قدرناشناسی آنها در مقابل دوستی مومنان دانسته است. کلمه "عدو" به دشمن است که هم بر یک نفر اطلاق می شود، و بر جمع دشمنان، و مراد آیه شریفه جمع آن است، به قرینه این که فرموده "اولیاء خود و نیز به قرینه ضمیر جمع در "الیهم" و قرائن دیگر (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ۳۸۹).

بنابراین دشمن شخصی مراد نیست بلکه اقوام و ملت‌های دشمن اسلام را شامل می شود ملت‌هایی که تمام هم و غم آنها نابودی اسلام است و با این هدف با بهانه‌های مختلف سعی در تضعیف و تذلیل اسلام دارند. در این آیه خدا به مومنان گوشزد می کند که اگر به راستی دم از دوستی خدا می زنید و طالب جهاد فی سبیل الله و جلب رضای او هستید این مطلب با دوستی دشمنان خدا سازگار نیست. و در پایان آیه عنوان یک تهدید قاطع می فرماید: "هر کس از شما چنین کاری کند از راه راست منحرف و گمراه شده است" (وَمَنْ يَفْعَلْهُ

سرسختی در برابر دشمنان معرفی شده در برخی تفاسیر آمده است که این رفتار مطلق نیست (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۲، ۳۱۷). به عبارت دیگر در برخی مواضع می‌توان در برابر دشمنان از باب خشونت رفتار نمود و با آنها سازش و مدارا نمود البته این رفتار تنها در مواضعی است که دشمنان در پی دشمنی خود از هر طریقی نباشند؛ اما اگر دشمنی در حال توطئه و جنگ است به هیچ وجه نمی‌توان از باب دوستی و صلح وارد عمل شد حتی اگر از لحاظ امکانات جنگی و تجهیزات در محرومیت باشند باز هم به امر خدا و همچنین وعده نصرت خدا، باید با آن دشمن مقابله نمود.

ج: سوره آل عمران آیه ۱۱۸

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ لَا تَتَّخِذُوا يَطَانَةَ مِن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدَوَا مَا عَنَّتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِن أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ...؛ ای کسانی که ایمان آورده اید محرم اسراری از غیر خود انتخاب نکنید، آنها از هرگونه شر و فساد در باره شما کوتاهی نمی‌کنند، آنها دوست دارند شما در زحمت و رنج باشید (نشانه‌های) دشمنی از دهان آنها آشکار است و آنچه در دل پنهان دارند از آن هم مهمتر است».

جمله "لَا يَأْلُونَكُمْ" به معنای "لا یقصر—رون فیکم" است. یعنی دشمنان از رساندن هیچ شری به کوتاهی نمی‌کنند. و کلمه "خبال" به معنای شر و در جمله "وَدَوَا مَا عَنَّتُمْ" یعنی دو ستدار شدت و گرفتاری و ضرر شماینند. و جمله "قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِن أَفْوَاهِهِمْ" می‌رساند که دشمنی آنان نسبت به شما آن قدر زیاد است که نمی‌توانند پنهان بدارند. بلکه دشمنی باطنیش آن در لحن کلامشان اثر گذاشته است. پس در حقیقت در این جمله کنایه‌ای لطیف بکار رفته، و آن گاه بدون اینکه بیان کند، در دل‌های خود چه چیز پنهان کرده

اند، فرموده: "وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ" تا اشاره کرده باشد، به اینکه آنچه در سینه دارند، قابل وصف نیست، چون هم متنوع و گوناگون است و آن قدر عظیم است که در وصف نمی‌گنجد و همین مبهم آوردن "ما فی صدورهم" بزرگ و عظیم بودن را تأیید می‌کند. "و إِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا" یعنی اهل کتاب منافقند، وقتی شما را می‌بینند می‌گویند ایمان آوردیم. "وَ إِذَا خَلَوْا عَضُوا عَلَيْكُمُ الْأُنَامِلَ مِنَ الْعَيْظِ" و چون به خلوت می‌روند، سرانگشت خود را از شدت خشمی که بر شما دارند می‌گزند. و کلمه عیظ "به معنای خشم و کینه است. و "عض انامل بر فلان چیز" مثلی است که در مورد تأسف و حسرت و رساندن شدت خشم و کینه زده می‌شود. (طباطبایی، همان، ج ۳، ۶۰۰).

کفار در رساندن شر و فساد نسبت به مسلمانان کوتاهی نمی‌کنند. اگر فتح و پیروزی و پیش آمد خوبی برای شما رخ دهد، آنها ناراحت می‌شوند، چنانچه حادثه ناگواری برای شما رخ دهد خوشحال می‌شوند. از ذیل آیه استفاده می‌شود که در امنیت بودن مسلمانان در برابر نقشه‌های شوم دشمنان مشروط به استقامت و هوشیاری و داشتن تقوی است، و تنها در این صورت است که امنیت آنها تضمین است. خداوند در این آیه به مؤمنان هشدار داده است، تا دشمنان خود را جزء خاصان خویش قرار ندهند و رازهای مسلمانان و نیک و بد ایشان را، در برابر این گروه آشکار نسازند، این اعلام خطر به صورت کلی و عمومی است و باید در هر زمان و در هر حال مسلمانان به این هشدار توجه کنند. در نهایت تنها راه مقابله با دشمنان استقامت در برابر آنها معرفی شده است. «اگر در برابر کینه توزیهای آنها استقامت کنید، و پرهیزگار و خویش آنان نمی‌توانند بوسیله نقشه‌های خائنه خود به شما لطمه‌ای وارد کنند، زیرا خداوند به آنچه می

کنید کاملا احاطه دارد». (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۳، ۶۶).

د: سوره بقره آیه ۱۲۰

«وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتَابِعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ؛ هرگز یهود و نصاری از تو راضی نخواهند شد تا بطور کامل تسلیم خواسته های آنها شوی (و) از آئین (تحریف یافته) آنان پیروی کنی بگو هدایت تدها هدایت الهی است، و اگر از هوی و هوسهای آنها پیروی کنی، بعد از آنکه آگاه شده‌ای هیچ سرپرست و یآوری از ناحیه خدا برای تو نخواهد بود». خداوند در آیات قبل از این آیه در مورد یهود و نصاری صحبت نموده؛ اما در این آیه روی خود را به پیامبره نموده است و می‌فرماید: یهود و نصاری هرگز از تو راضی نمی‌شوند مگر وقتی که تو به دین آنان درآیی، دینی که خودشان به پیروی از هوی و هوسشان ترا شیده و با آراء خود درست کرده‌اند. علامه طباطبایی نیز در تفسیرالمیزان به همین نکته اشاره نموده‌اند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱، ۴۰۱). در واقع به پیامبر می‌فرماید که مقابل آنها مسئولیتی نداری زیرا آنها لجوج و متعصب بوده و در برابر شما و دین شما تسلیم نمی‌شوند. و می‌فرماید: اصرار بر جلب رضایت یهود و نصاری نداشته باش، چه اینکه "آنها هرگز از تو راضی نخواهند شد مگر اینکه به طور کامل تسلیم خواسته‌های آنها و پیرو آئینشان شوی" و چنانچه تسلیم تعصبها و هوسها و افکار کوتاه آنها شوی، بعد از آنکه در پرتو وحی الهی حقایق برای تو روشن شده، هیچ سرپرست و یآوری از ناحیه خدا برای تو نخواهد بود". (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۱، ۴۳۰).

خداوند در این آیه از «لن» استفاده نموده که برای نفی ابد است یعنی یهود و نصاری هرگز و در هیچ شرایطی از شما و دین شما رضایت نخواهند داشت و طبیعی است که تمام تلاش خود را در جهت عیف و از بین بردن اسلام مصروف دارند. بنابراین در مقابل دشمنی که خدا با علم نامحدود خود آنها را هرگز مطیع نمی‌داند بلکه دائم دشمنی می‌داند چطور می‌توان دست دو ستی دراز کرد؟ این دشمن نه تنها تسلیم نخواهد شد بلکه تمام تلاش خود را در جهت به تسلیم در آوردن اسلام و نظام اسلامی با انواع روشها اعمال می‌دارد همانطور که در صدر اسلام نیز یا به طور علنی در مقابل پیامبر «صف آرای می‌کردند و یا به طور مخفیانه توطئه چینی می‌کردند. واضح است که یهود نصاری فعلی نیز دنباله رو اجداد خویشانند. تفسیر جامع البیان (طبری، ۱۴۱۲، ج ۱، ۴۱۰)، تفسیر مجمع البیان (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱، ۳۷۴) و تفسیر نور (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۱، ۱۹۳) نیز نکاتی شبیه همین مطالب را بیان نموده‌اند.

و: سوره هود آیه ۱۱۳

«وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ؛ و تکیه بر ظالمان نکنید که موجب می‌شود آتش شما را فرو گیرد و در آن حال جز خدا هیچ ولی و سرپرستی نخواهید داشت و یاری نمی‌شوید». مصباح المنیر می‌گوید: رکون به معنای اعتماد است. (فیومی، بی‌تا، ج ۲، ۲۳۷). جوهری نیز ادعان می‌کند: رکون به معنای صرف اعتماد نیست، بلکه اعتمادی است که توأم با میل باشد (جوهری، ۱۴۱۰ق، ج ۵، ۲۱۲۶). بنابراین رکون به سوی ستمکاران، یک نوع اعتمادی است که ناشی از میل و رغبت به آنان باشد. علامه نیز همین معنا را از رکون برداشت است و می‌فرماید: «کوتاه سخن،

مؤمنان با آنها دوستی کند به حقیقت از آنها خواهد بود؛ همانا خدا ستمکاران را هدایت نخواهد نمود».

خداوند در این آیه: مسئله ولایت را مقید به هیچ یک از خصوصیات و قیدها نکرده و بطور مطلق فرموده: یهود و نصارا را اولیای خود مگیرید، آیه شریفه از این جهت مطلق است، اما از آیات بود که مراد از ولایت نوعی از است که با بهانه بیمار دلان متناسب باشد و آن این است که یهود و نصارا دولتی و سلطه‌ای داشته‌اند که مسلمانان بیمار دل می‌ترسیده‌اند در تحت سلطه آنان منکوب شوند، همچنین ممکن از خود یهود و می‌ترسیده‌اند و با آنها دوستی می‌کرده‌اند که شرشان محفوظ بمانند. در این صورت ولایت به معنای محبت و معاشرت خواهد بود. علامه طباطبایی مراد از این ولایت را ولایت محبت می‌داند. (طباطبایی، همان، ج ۵، ۶۰۵-۶۰۴).

با توجه به شأن نزول آیه و سایر قرائنی که در دست است، منظور از آیه این نیست که مسلمانان هیچگونه رابطه تجاری و اجتماعی با یهود و مسیحیان نداشته باشند؛ بلکه منظور این است که با هم پیمان نگردند و در برابر دشمنان روی تی آنها تکیه نکنند. خداوند در آیات بعدی توجیه افراد خواهان ارتباط با دشمنان را بیماری دل، ترس و گرفتاری آنها معرفی می‌کند. شواهد زیادی در تاریخ وجود داشته که مصداق این آیه قرآن است که در همه آن موارد، ضعف مسلمانان و دست درازی به سمت دشمن علت شکست آنها بوده. تفسیر نمونه در ذیل این آیه، اندلس را مصداقی از این آیه می‌داند که به خاطر تکیه بر بیگانگان، تمدن درخشان خود را از دست دادند. (مکارم شیرازی، همان، ج ۴، ۴۱۰ - ۴۱۴) البته اطلاق مذکور در آیه تمام دشمنان را شامل می‌شود و تنها

رکون به این معنا است که در امر دین و یا حیات دینی طوتمکاران نزدیک شود که نزدیکی توأم با نوعی و اتکاء باشد، و دین و خدا و یا حیات اعتماد دینی را از استقلال در تأثیر انداخته، و از آن پاکی و خلوص اصلیش ساقط کند و معلوم است که نتیجه این عمل این است که راه حق از طریق باطل سلوک شود، و یا حق با احیای باطل احیاء گشته بالأخره به خاطر احیائش کشته شود». (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱، ۷۱-۶۷) و بدیهی است که در درجه اول نباید در ظلمها و ستمگریهایشان شرکت جست و از آنها کمک گرفت، و در درجه بعد اتکاء بر آنها در آنچه مایه ضعف و ناتوانی جامعه اسلامی و از دست دادن استقلال و خودکفایی و تبدیل شدن به یک عضو وابسته و ناتوان می‌گردد باید از میان برود که این گونه رکونها جز شکست و ناکامی و ضعف جوامع اسلامی، نتیجه‌ای نخواهد داشت. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۹، ۲۶۱).

بنابراین تکیه بر ظالمان باعث تقویت آنها می‌شود و تقویت آنها باعث گسترش دامنه ظلم و و تباهی جامعه است، همچنین در فرهنگ فکری جامعه تدریجاً اثر می‌گذارد و زشتی ظلم و گناه را از میان می‌برد و مردم را به ستم کردن و ستمگر بودن تشویق می‌نماید. و اصولاً تکیه و اعتماد بر دیگران که در شکل وابستگی آشکار می‌گردد، نتیجه‌ای جز بدبختی نخواهد داشت تا چه رسد به اینکه این تکیه‌گاه ظالم و ستمگر باشد (حاجی حسینی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۱).

۵: سوره مائده آیه ۱

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ؛ ای اهل ایمان، یهود و نصاری را به دوستی مگیرید، آنان بعضی دوستدار بعضی دیگرند، و هر که از شما

۲۲۳). در عصر حاضر با توجه به تعدد روشهای نفوذ و تخریب، ابزارهای مقابله با آنها نیز متعدد و متفاوت خواهد بود. بطور مثال از روشهای مرسوم امروزی در مقابله با ملتها، جنگ سایبری، جنگ رسانه‌ای، تهاجمات فرهنگی، تحریم‌های اقتصادی و سیاسی و است. بنابراین با توجه به این آیه و امر موجود در آن، جامعه اسلامی و تک تک مسلمانان باید مجهز به تمام تجهیزاتی باشند که با تمام روشهای مبارزاتی دشمن مقابله نمایند. آیات دیگری نیز در رابطه با این موضوع وارد است که به دلیل اطاله کلام به همین مقدار می‌شود. از این جمله آیات می‌توان به آیه ۶۵ سوره انفال، آیه ۱۹۱ سوره بقره، آیه ۲۹ سوره فتح، آیه ۳۵ سوره محمد و آیه فصلت اشاره نمود (حاجی حسینی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۴).

تمام آیات مذکور و غیر مذکور در این موضوع، خواستار لزوم مقابله با دشمن متخاصم در تمام زمینه‌هایی است که دشمن از آن در جهت نفوذ سیطره بر جامعه اسلامی استفاده می‌نماید. در این آیات اصل اولی دفاع و مقابله مطرح شده و جایی برای صلح طلبی باقی نمانده است و اگر در مواردی از اصل صلح استفاده شود، به عنوان اصل ثانوی است. در نهایت می‌توان گفت بیداری مردم نگهبان خوبی برای صیانت از دستاوردهای انقلاب اسلامی است؛ چه اینکه خفتگی آنان سبب تهاجم بیگانگان خواهد بود و میزان بیداری هر امتی مرهون مقدار هشیاری آنان است و به قدر هوشیاری خود در ستیز با مهاجمان ضد دین موفق خواهند بود. آیت‌الله جوادی ترسیم ضریب ستیز دشمنان دین خدا، توسط قرآن را این چنین بیان می‌نماید: صهیونیست‌ها و اسرائیلی صفتان همواره نقشه شوم تازه طرح می‌کنند. «لاتزال تطلع علی خائنه منهم» (مائده، ۱۳). انگیزه خیانت آنان

یهود و نصاری مورد نظر نمی‌باشد و ذکر یهود و نصاری از باب نمونه است؛ زیرا این دو قوم در دشمنی خود با اسلام و مسلمین زبازد هستند و گرنه شکی نیست که ولایت هیچ کافری را نباید پذیرفت. این مطلب در تفسیر نور به همراه نکات دیگر مورد توجه قرار گرفته است. (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۲، ۳۱۱-۳۱۲).

ی: سوره انفال آیه ۶۰

«وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ...؛ و شما (ای مؤمنان) در مقام مبارزه با آن کافران خود که بتوانید از آذوقه و آلات جنگی و اسبان سواری زین کرده برای تهدید و تخویف دشمنان خدا و دشمنان خودتان فراهم سازید...».

تکلیف "و اعدوا..."، تکلیف به همه است. زیرا دشمن منافع یک جامعه اسلامی دشمن منافع تمامی است، و بر همه افراد است که قیام نموده و دشمن را از خود و از منافع خود دفع دهند، باید برای چنین روزی نیرو و اسلحه زیر سر داشته باشند، تا بتوانند منافع خود را از خطر دست برد دشمن نگهدارند. در ادامه این آیه، هدف از تجهیز حکومت، ترساندن دشمن و زهر چشم گرفتن از آنان بیان شده است بنابراین حتی در صورت عدم منازعه باز هم حکومت ملزم به تجهیز نیرو و دفاعی خود است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹، ۱۵۳) و این یک اصل حیاتی است که در هر عصر و زمان باید مورد توجه مسلمانان قرار گیرد، و آن لزوم آمادگی رزمی کافی در برابر دشمنان است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۷، ۲۲۱). نکته دیگری که باید در ذیل این آیه مورد توجه قرار گیرد این است که مراد از قوه هرگونه سلاح و تجهیزاتی است که می‌تواند در برابر نفوذ دشمنان بکار گرفته شود. تفسیر نمونه مواردی از این قبیل نقل نموده است (همان، ج ۷،

در این روایت حضرت مردم را بر استواری و بر جنگیدن با دشمنان بر می‌انگیزاند و نتیجه استواری و مقاومت را تسلط دشمنان بر آنها داند. هرچند در آن عصور، تسلط دشمن و اقوام دیگر بر جامعه اسلامی تنها بصورت تسلط نظامی بود این تسلط با تغییر نوع آن در عصر حاضر، همچنان مصداق روایت مذکور است. زیرا روایت از این نظر اطلاق داشته و شامل تمامی صور نفوذ اعم از نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و حتی اطلاعاتی و سایبری نیز می‌شود.

ب: روایت دیگری از علی (ع) آمده است که می‌فرماید: «فَمَنْ تَرَكَهٗ رَغْبَةً عَنْهُ أَلْبَسَهُ اللَّهُ تُوْبَ الذَّلِيْلِ وَ شَمْلَهُ الْبَلَاءِ وَ دِيْثَ الْبَصَّارِ وَالْقَمَاءِ وَ ضَرْبَ عَلِيِّ قَلْبِهِ بِالْإِسْهَابِ وَأَدِيْلَ الْحَقِّ مِنْهُ بِتَضْيِيعِ الْجِهَادِ وَ سِيْمَ الْخَسْفِ وَ مَنَعَ النَّصْفَ؛ امام علی (ع): کسی که جهاد را ناخوشایند دانسته خدا لباس ذلت و خواری بر او می‌پوشاند، و دچار و مصیبت میشود و کوچک و ذلیل می‌گردد. دل او در پرده گمراهی مانده و حق از او روی می‌گرداند، به جهت ترک جهاد، به خواری محکوم و از عدالت محروم است» (نهج البلاغه، خ ۲۷).

حضرت در این روایت، نتیجه ترک جهاد را ذلت خواری معرفی نموده است. جهاد در این روایت به دلیل اطلاق آن هرگونه جهادی را که در راه سربلندی اسلام و مسلمین باشد را در بر می‌گیرد. همانطور که ذکر شد حربه‌های دشمنان دین و نظام اسلامی به اشکال جدیدی نمود یافته‌اند، بنابراین راه‌های مقابله با آنها نیز متناسب با آنها باید سلطه تغییر شکل دهد. بدیهی است با این توصیف منظور از جهاد، تمام اقسام جهاد اعم از نظامی، علمی، عقیدتی و فرهنگی است. مؤید این مطلب، اوضاع کشورهای هم‌چون عربستان است که با تکیه بر نظام و نه توان علمی خود - به یک

تنها در مسائل سیاسی و نظامی و اقتصادی و ... خلاصه نمی‌شود، بلکه می‌کوشد که اسلام زدایی کنند و مسلمانان را از اسلام خارج سازند. «ولایزالون یقاتلونکم حتی ...» (بقره، ۲۱۷). هدف صاحبان مکاتب گوناگون اتحاد شرک یا کفر نسبی، فقط خارج ساختن مسلمانان از حوزه اسلام نیست بلکه داخل ساختن مسلمانان در قلمرو مکتب ضلال خود و تابع ساختن و زایل کردن آنان را هدف نهایی خود قرار داده اند. «ولن ترضی عنک الیهود و النصری ...» (بقره، ۱۲۰). و برای نیل به این اهداف از جاسوسان و نفوذیان بهره می‌گیرد. «و فیکم سماعون لکم» (توبه، ۴۷) (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ۳۲۰).

۵-۱-۲. روایات

در رابطه با ایستادگی و مقاومت در برابر دشمن و حيله‌گر، روایات زیادی وارد شده به دلیل اطاله کلام، تنها به ذکر پاره از این روایات بسنده می‌شود. مضمون برخی از این روایات در مورد استواری و ایستادگی، نه تنها در مقابل دشمنان، بلکه حتی در مقابل دوستان را نیز شامل می‌شود و این امر شاید به خاطر تأکید بر نیرو و توان خود افراد و در ابعاد بزرگتر، تکیه بر نیرو و توان خود جامعه اسلامی باشد. اکنون به برخی از این روایات اشاره می‌شود.

الف: حضرت علی (ع) می‌فرماید: «عَنْ عَلِيْقَالَ: يَا مَعْشَرَ اهلِ الْكُوفَةِ لِتُصِيْرَنَّ عَلِيَّ قِتَالٍ عَدُوْكُمْ، او لِيُسَلِّطَنَّ اللهُ عَلَيْكُمْ قَوْمًا اَنْتُمْ اَوْلَى بِالْحَقِّ مِنْهُمْ؛ امیر مؤمنان (ع) بر فراز منبر کوفه، مردم را اینگونه و یق می‌کرد: «ای جماعت کوفیان! باید بر جنگیدن با دشمنانتان استوار و پابرجا باشید، وگرنه، خداوند، قومی را بر شما مسلط می‌گرداند که شما از آنان به حق سزاوارترید!» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۱، ۶۶).

قاعده مورد بحث دلیل مناسبی بر این مدعاست که تضرر حاصل از تحریم و توقیف اموال در خارج از کشور معاملات، به جامعه نیز تعمیم داده می‌شود؛ زیرا نتیجه این تحریم‌ها، طبعاً اثرات نامطلوبی را در جامعه خواهد داشت و عواقب آن منحصر در فرد معامله‌گر نخواهد بود؛ درحقیقت چنین فردی وجودی جدا از جامعه نخواهد داشت و رابطه او با جامعه، رابطه‌ای دو سویه است، بدین معنا که هم بر محیط تأثیر می‌گذارد و هم تأثیر می‌پردازد، خواه این فعل و انفعال ارادی باشد و یا غیرارادی، بنابر این استدلال، صرف ادعای استقلال و مربوط نشدن به جامعه از سوی خود معامله‌گر نیز اعتباری ندارد؛ بدیهی است که اعمال تحریم و توقیف اموال در خارج از کشور، علاوه بر کاهش ذخایر بانکی و سرمایه‌گذاری در عرصه‌های اقتصادی کشور، معامله‌گر را به فردی مصرف‌کننده تبدیل می‌کند، از همین رو علاوه بر قاعده لاضرر، استدلال به قاعده مصلحت نظام، چنین پیامدهایی را منتفی می‌سازد.

ب: قاعده لاضرر

قاعده لاضرر، مستند به قول پیامبر (ص): «لا ضرر و لا ضرار فی الدین» یا «لا ضرر و لا ضرار فی الإسلام» ضررهای وارده را نفی می‌کند. مستفاد از قاعده مزبور، عدم جعل حکم ضرری و اختصاص صدور حکم به غیر از موارد ضرری است. به عبارتی ضرر، نوعی نقص در شیء محسوب می‌شود، در نتیجه مورد نهی واقع شده است. بنابراین می‌توان گفت که متبادر از روایت لاضرر، منع از هر گونه ضرر ممکن‌الوجود است، پس همانگونه که حکم ضرری از سوی شارع ممنوع است، بالتبع، ضررهای موجود و خسارات وارده در خارج نیز می‌بایست مرتفع و ممنوع گردند؛ لذا ممنوعیت تحریم و توقیف اموال در خارج از کشور در راستای حمایت از بنگاههای اقتصادی به استناد قاعده لاضرر،

تابع مطلق در نظام بین‌الملل تبدیل شده‌اند که حتی در اظهارنظرهای سیاسی خود، مختار نیستند. کشوری همچون ایران با انقلاب اسلامی و ایستادگی در برابر نظام سلطه موجودیت خود را در نظام بین‌الملل تثبیت نمود به گونه‌ای که در شرایط حاضر یکی از بازیگران اصلی نظام بین‌الملل و این همان عزتی است که امام (ع) در این روایت و روایات مشابه به آن اشاره می‌نماید.

با توجه به مضمون روایات مذکور و روایات دیگری که در این زمینه وارد شده است، می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که در تمام مواضعی که دشمن در صدد جنگ و تهاجم، کارشکنی و نفوذ در نظام اسلامی باشد شارع مقدس امر به جهاد و مقاومت در برابر دشمن داده و هیچ‌اذنی در سازش و یا تسلیم شدن نداده است. و اما در مواردی که دشمن، هیچ اقدام خصمانه‌ای در مقابل نظام اسلامی ندارد می‌توان از باب صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز با آنان رابطه دوستانه برقرار نمود (حاجی حسینی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۹).

۵-۱-۳. قواعد فقهی

الف: قاعده مصلحت نظام

این قاعده در مواردی صدق می‌کند که حیات اجتماعی و حفظ نظام نوع مردم مطرح باشد و اختلال در نظامات جزئی را شامل نمی‌شود. منظور از نظام اجتماعی اموری است که قوام مردم و جامعه بدان موکول و وابسته است، به طوری که اختلال در نظام اجتماعی، اختلال در زندگی اجتماعی و معیشت مردم را به همراه دارد؛ بنابراین اگر مفهوم نظام، در قاعده حفظ نظام، به نظام کلان اجتماعی تعریف شود، معنای این قاعده، ضرورت به کارگیری تلاش در راستای حفظ نظم، مصالح عمومی جامعه، امنیت و پرهیز از ایجاد خلل خواهد بود.

شرایط در اختیار باشد تولید داخلی معنا می‌یابد. در حال حاضر، این شرایط وجود ندارد و هرگونه حمایت‌گرایی در وضعیت فعلی، حمایت از مونتاژکاری و سرهم‌بندی قطعات تولیدات وارداتی است. فراهم بودن تمامی نهاده‌های تولید در بهترین شرایط در یک کشور، با توجه به تغییرات سریع و مداوم دشوار است.

به عقیده برخی دیگر: «تولید داخلی یعنی کالای تمام شده مصرفی که در داخل کشور تولید شود، برای کارگر ایرانی اشتغال ایجاد کند و مالیات آن عاید کشور شود». این معنا، از دیدگاه آدام اسمیت تأثیر می‌پذیرد که براساس آن، تولید صنعتی و نه کشاورزی، منبع اصلی رشد اقتصادی است؛ یعنی کشاورزی حمل و نقل ارتباطات قطعه‌سازی و سایر کالاهایی که مصرف‌کننده به طور مستقیم استفاده نمی‌کند، از دایره حمایت‌گرایی خارج می‌شود. این تعریف بیشتر بر جلوگیری از صادرات مواد اولیه و واردات کالاهای مصرفی استوار است (نوذری، ۱۳۹۷، ۱۱-۱۲).

بنابر یک نظر دیگر: «حمایت از تولید داخلی در شرایط بحرانی مثل جنگ و رکود عمیق، در مقطع زمانی کوتاه قابل درک است، اما سیاست حمایتی طولانی مدت، اشتباه است و در چنین شرایطی به شرط افزایش کیفیت و صادراتی شدن مجاز است». طبق بیانی دیگر: «در کشور ما حمایت از تولید همیشه با فساد اقتصادی مثل رانت و انحصار همراه بوده و کشور سودی از این حمایت‌گرایی نبرده است. همچنین حمایت از تولید یعنی انتخاب برخی بنگاه‌ها بدون معیار مشخص و اعطای پول به آنها که این مسئله مشکلات زیادی برای اقتصاد کشور ایجاد کرده است. حمایت از تولید داخلی حمایت دولت از شرکتهای وابسته به خود یا شبه دولتی‌هاست». برداشت مذکور بر این نکته تأکید

می‌تواند ادعایی پذیرفتنی باشد؛ زیرا علی‌رغم استناد عدم جواز ورود ضرر به روایت مزبور که دلیل نقلی است، عقلاً نیز ورود ضرر را قبیح می‌شمردند، علاوه بر دلیل نقلی و بناء عقلاً، حتی می‌توان نفی ضرر حاصل از این تحریم‌ها را مستند به حکم عقلی نیز دانست.

۵-۲. سازوکارهای دولت برای حمایت از بنگاههای اقتصادی تحریم شده

حمایت از بنگاههای اقتصادی بوسیله دولت انجام می‌گیرد، دولت برای حمایت از بنگاههای اقتصادی تحریم شده، از دو راهبرد عمده: جایگزینی واردات و رشد صادرات استفاده می‌کند، که در ادامه مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

۵-۲-۱. سازوکار جایگزینی واردات

این راهبرد، سیاستی تلقی می‌شود که در آن، تولیدات داخلی جایگزین واردات می‌شوند. لازم به ذکر است که تلقی افراد از حمایت از تولید داخلی متنوع و گاهی متضاد است. نمی‌توان برداشت خاصی از تولید داخلی ترسیم کرد که مدنظر همه باشد. هر گروه از افراد جامعه، بر معنای خاصی از تولید داخلی تأکید دارند. بدیهی است که دولتها بدون درک معنایی روشن از تولید داخلی، ممکن است سیاستهایی را اجرا کنند که کارآمدی لازم را نداشته باشد. هر یک از جامعه‌شناسان، اقتصاددانان و کارفرمایان بنگاه‌های اقتصادی، معنای خاصی از حمایت از تولید داخلی مدنظر دارند که هر یک موضوع جدیدی را وارد بحث می‌کند. گروهی هویت‌های مجزایی برای تولید داخلی قائل هستند و بر جنبه‌های خاصی از آن تأکید می‌کنند و معتقدند: «تولید داخلی نداریم آنچه داریم مونتاژ است. حمایت از مونتاژکاری، یعنی حفظ اشتغال موجود به قیمت گزاف»، براساس این معنا در صورت تولید محصولاتی که عوامل و نهاده‌های آنها با بهترین

قطع کند؛ زیرا تبعات سیاسی دارد و کمتر دولتمردی حاضر می‌شود پیامدهای قطع حمایت را بپذیرد (همان).

گفتنی است که در راهبرد جایگزینی واردات، نخست دولت به وسیله تعرفه‌ها و دیگر اقدامات حمایتی، صنایع داخلی در مقابل رقابت خارجی را مورد حمایت قرار می‌دهد (سو، ۱۳۸۶، ۱۲۰).

۵-۲-۲. سازوکار رشد صادرات

اقتصاد آزاد، حذف تعرفه، دخالت نکردن دولت در تخصیص اعتبارات و استفاده از مزیت نسبی، اهمیت زیادی دارد. به عبارت دیگر آنچه در تولید مهم است، رقابت بیشتر است نه حمایت و انحصار طولانی تر. تشویق به تجارت در راهبرد رشد صادرات، اهمیت زیادی دارد. سولو معتقد است که اثر مثبت تجارت بر کارایی و سطح تولید ظاهر می‌شود و کشورهایی که به جای جایگزینی واردات توسعه صادرات را برمی‌گزینند با اقتصاد جهانی یکی می‌شوند و چیزهای زیادی می‌آموزند آنها از پیوند خوردن سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شرکتهای چند ملیتی یاد می‌گیرند که یک کشور می‌تواند از وضعیت رکودی و تحریم و توسعه نیافتگی خود خارج شود و با تجارت، در رشد سرعت بگیرد (اسنودن و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۷۹).

این راهبرد، بر تصحیح اختلالهای بازار داخلی از جمله تعرفه‌ها و بر اصل مزیت نسبی استوار است. براساس دیدگاه متفکران اقتصادی، رقابت کارایی را افزایش می‌دهد. باید تولیدکنندگان را تشویق کرد تا در بازارهای بین‌المللی رقابت کنند؛ نه اینکه از آنها در مقابل این رقابتهای حمایت شود. تعطیلی برخی صنایع کارخانه‌ای به دلیل رقابت خارجی، همسو با منافع ملی است. جهت‌گیریها و مفاهیمی که در راهبرد جایگزینی واردات بر آنها تأکید

دارد که نحوه انتخاب بنگاه‌ها برای حمایت و نوع حمایت، فساد اقتصادی به دنبال داشته است و بنگاه‌ها از رانت و انحصار استفاده کرده‌اند، در نتیجه حمایت از تولید داخلی مصداق تبعیض و بی‌عدالتی است.

در این نگرش، حمایتی از بخش خصوصی وجود ندارد و در حقیقت حمایت دولت از شرکت‌های وابسته به خودش است؛ در حالی که حمایت از تولید داخلی در آن است که حداکثر فضای ممکن برای رشد بخش خصوصی فراهم شود. این برداشت از تولید را می‌توان این‌گونه تفسیر کرد که دولت به طور مستقیم در فعالیتهای اقتصادی تولید حضور دارد و حمایت از تولید، حمایت از شرکتهای زیر مجموعه یا وابسته به دولت است با چنین رویکردی، اندازه دولت بزرگتر و مشکلات اقتصادی بیشتر می‌شود (همان، ۱۴).

براساس نظری دیگر: «حمایت از تولید داخلی بدون حمایت از پژوهش بی‌معناست. براساس این برداشت، حمایت از تولید فقط حمایت از ساخت نیست، حمایت از پژوهش، زمینه نوآوری و تحول را در تولید فراهم می‌کند که نتیجه آن به وجود آمدن بنگاه‌های نوآور در اقتصاد است».

در نهایت دیدگاهی دیگر معتقد است: «حمایت از تولید داخلی وابستگی تولید به سیاست دولتمردان و بوروکراسی اداری است که بیش از هر چیز منافع سیاستمداران را تأمین می‌کند». بر مبنای این دیدگاه، تجربه حمایت‌گرایی از تولید در کشور نشان می‌دهد که این موضوع شعار جذابی برای کسب قدرت و محبوبیت است. هنگام اجرای این سیاستها، تعاملی میان برخی بنگاه‌های منتخب و دولتمردان شکل می‌گیرد. براین اساس، نه تولیدکننده از دخالت و فشار سیاست و دولتمردان رها می‌شود و نه دولت می‌تواند حمایت‌گرایی را

می‌شود، در راهبرد رشد صادرات یا برعکس است یا با شدت کمتری وجود دارد.

۶. نتیجه

دو شاخص زمان و شرایط خاص، بعنوان ملاک حمایت از تولید داخلی برشمرده می‌شود. در این برداشت فرض می‌شود که تولید داخلی وجود دارد، اما حمایت از آن در برخی شرایط و در محدوده زمانی کوتاه مدت مجاز است. مهمترین اقدامات انجام شده در سازوکار جایگزینی واردات، عبارت است از: استفاده از نرخ ارزی متفاوت برای تولیدکنندگان، تعرفه‌های زیاد، دسترسی ترجیحی صنایع به سرمایه مالی با پایین نگه داشتن نرخ بهره و به عبارتی تأمین اعتبار ارزان که یکی از ویژگی‌های برجسته صنعتی شدن از طریق جایگزینی واردات به شمار می‌آید. پیچیدگی حمایت از تولید، از آثاری چون افزایش قیمت‌ها، تحمیل هزینه‌ای واقعی به اقتصاد و کاهش رفاه برخوردار است. این انتظار که تولید حمایت شده ممکن است در آینده نامعلوم در سطح بین‌المللی قابل رقابت شود و مشتریان بتوانند کالاها را به قیمت بازارهای جهانی خریداری کنند مجوزی برای اعمال حمایت نیست. در هر صورت به نظر می‌رسد که رشد صنایع جایگزین واردات، تعرفه‌های سنگین و نبود رقابت‌های خارجی، گسترش صنایع بی‌کفایت و پرهزینه را بدنبال دارد که با اصول کارایی و تخصیص بهینه منابع مغایر است. نهایتاً اینکه بعضی سازوکارها نظیر ثبات اقتصاد کلان، بهره‌مندی از دانش روز و همراهی با تغییرات فناورانه، برای حمایت از تولید داخلی مؤثر می‌باشد.

در انجام تحقیق حاضر، تمامی نویسندگان به طور یکسان مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

۷. مشارکت نویسندگان

منابع

- اسنودن، بریان؛ وین، هوارد، اقتصاد کلان مدرن، ترجمه پویا جبل عاملی و علی سرزعی، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد، ۱۳۹۲.
- حاجی حسینی، حسین؛ مرتاضی، احمد؛ حسین زاده، محمدعلی، مبانی فقهی دیپلماسی مقاومت در برابر تحریمها در نظام جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، انجمن علمی انقلاب اسلامی ایران، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۳۹۶.
- جوادی آملی، عبدالله، ولایت فقیه ولایت فقاقت و عدالت، چاپ دهم، قم، انتشارات اسراء، ۱۳۸۹.
- جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربی، دارالعلم للملایین، چاپ اول، بیروت، ۱۴۱۰.
- سو، آوین، تغییر اجتماعی و توسعه: مروری بر نظریات نوسازی، وابستگی و نظام جهانی، ترجمه محمود حسینی مظاهری، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۶.
- طباطبایی، محمدحسین، تفسیرالمیزان، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۴.
- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیرالقرآن، چاپ سوم، تهران، ناصرخسرو، ۱۳۷۲.
- طبری، محمدبن جریر، جامع البیان فی تفسیرالقرآن، چاپ اول، بیروت، دارالمعرفه، ۱۴۱۲.
- فیومی، احمدبن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، چاپ اول، قم، منشورات دارالرضی، بی تا.
- قرائتی، محسن، تفسیرنور، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۸.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران، دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۷۱.
- نودری، حمزه، مسئله حمایت از تولید داخلی چالش‌ها و راهبردها، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۷، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۲۲۶-۲۰۱.
- نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۸.

